

Die uitbeelding van swart mense in Suid-Afrikaanse skoolgeskiede- nishandboeke

Opsomming

Kurrikulum 2005 en die Chisholm-verslag het die doodsklok vir geskiedenis as 'n afsonderlike dissipline in Suid-Afrikaanse skole gelui. Geskiedenis sal in die toekoms deel van mens- en sosiale wetenskappe vorm. Die doel van hierdie artikel is om aan die einde van 'n era met betrekking tot skoolgeskiedenis 'n oorsig te bied van skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke se uitbeelding van swart mense. Uit die ondersoek blyk dit dat 1994 as 'n waterskeidingsjaar beskou moet word. Voor 1994 was swart mense gesiglose randfigure in skoolgeskiedenis-handboeke. Hulle optrede, geloof en beskawing is fel gekritiseer. Na die eerste demokratiese verkiesing is daar 'n totale paradigmaterskuiwing. Skoolgeskiedenis-handboeke verteenwoordig nou die siening van swart mense en die blanke koloniste en apartheidsregering word die teiken van meedoënlose kritiek.

The portrayal of black people in South African school history textbooks

Curriculum 2005 and the Chisholm Report tolled the knell of history as an individual discipline in South African schools. In future history will form part of the human and social sciences. The purpose of this article is to provide an overview of the portrayal of black people in school history textbooks. It appears that 1994 was a watershed year. Before then, black people were represented as faceless, peripheral figures in school history textbooks. Their actions, religion and civilisation were strongly criticised. After the first democratic election a total paradigm shift occurred. School history textbooks now represent the view of black people; hence white colonists and the apartheid regime have become the target of scathing criticism.

Skoolgeskiedenis-handboeke het die afgelope paar jaar gereeld in die spervuur gestaan. Verskeie akademici het die beskuldiging gemaak dat skoolgeskiedenis-handboeke 'n eurosentriese karakter toon en binne 'n apartheidsparadigma geskryf is.¹ In reaksie teen die eurosentriese verledebeeld en in aansluiting by die Britse en Duitse geskiedeniswerkswinkels is daar gedurende die tagtigerjare by Geskiedeniswerkswinkels van die Universiteite van die Witwatersrand en die Wes-Kaap gepoog om die ervarings van die gewone swart mense van Suid-Afrika te boekstaaf (Kruizinga 1996: 152-63). Op inisiatief van die Geskiedeniswerkswinkels en die Geskiedenis-kommissie, bestaande uit akademici van die Universiteite van Kaapstad, Wes-Kaap en die Witwatersrand, word *What is History?* in 1987 deur die National Education Crisis Committee (NECC 1987: 1) gepubliseer.² Nóg *What is history?* wat geskryf is met die doel om as verrykingsmateriaal vir Graad 12-leerders te dien (Krige *et al* 1992: 4), nóg alternatiewe geskiedenis wat in pamfletvorm verskyn het (Kruizinga 1996: 158-63; Kallaway: 1992: 11), kon die skoolgeskiedenis-handboeke wat deur die onderskeie onderwysdepartemente voorgeskryf is, vervang as gevolg van die beperkte omvang van hierdie publikasies en die feit dat dit nie amptelike erkenning van owerheidsweë geniet het nie.

Verskeie historici het gevolglik ter oplossing van die probleem onder andere voorgestel dat die Suid-Afrikaanse verledebeeld, soos uitgebeeld in skoolgeskiedenis-handboeke, van 'n (feitlik) eksklusiewe eurosentriese na 'n inklusiewe euro-afrosentriese verledebeeld moet verskuif.³ Die klem moet op gemeenskaplike sake val (Van der

1 Meer soos aangehaal in Govender 1999: 3; Krige *et al* 1997: 81-91; Wessels 1995: 51; De Wet 1994: 51-3; Van Jaarsveld 1994: 92-3; Kallaway 1993: 10-8; Allen 1992: 1, 6; Cuthbertson & Grundelingh 1992: 61-2; Van Jaarsveld 1992a: 12; Mohamed 1991: 24; Mulholland 1991: 332, 334; Van Jaarsveld 1990: 1; Mazel & Stewart 1989: 10.

2 Louw 1998: 48; Krige *et al* 1992: 4; NECC 1987: 1-8.

3 Meer 1999: 12; Meer soos aangehaal in Govender 1999: 3; Van Eeden 1997: 110; Wessels 1995: 51; Van Jaarsveld 1994: 100-01; Kallaway 1993: 17; Mathews 1992: 81-90; Cuthbertson & Grundelingh 1992: 67; Van Jaarsveld 1992: 12; Mohamed 1991: 25; Mulholland 1991: 337; Van Jaarsveld 1990: 2.

Merwe 1995: 2). Terwyl sommige historici⁴ waarsku dat sorg gedra moet word dat die Suid-Afrikaanse verledebeeld in post-apartheid Suid-Afrika nie bloot van eurosentries na afrosentries moet verskuif word nie, en ander hulle besig hou met die skryf van skoolgeskiedenis-handboeke in 'n anti-apartheidparadigma,⁵ lui die doodsklok vir geskiedenis as afsonderlike dissipline in Suid-Afrikaanse skole⁶. Geskiedenis volgens die uitkomsgebaseerde Kurrikulum 2005 (Berkhout *et al* 1998: 294, Department of Education 1997: 14) en die aanbevelings van die Chisholm-verslag (2000: 66-7) vorm deel van mens- en sosiale wetenskappe.

Die tyd is dus ryp om, aan die einde van 'n era met betrekking tot skoolgeskiedenis, 'n ondersoek te loods na Suid-Afrikaanse skoolgeskiedenis-handboeke se uitbeelding van swart mense, want blank-swart-verhoudings is naas Brits-Suid-Afrikaanse verhoudings die oorheersende politieke paradigma in die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing.⁷ In hierdie artikel sal eerstens aandag gegee word aan die invloed van die euro- en afrosentriese verwysingsraamwerke op skoolgeskiedenis-handboeke, tweedens sal gelet word op die skoolgeskiedenis-handboek as uitbeelding van die *status quo* met betrekking tot die politieke, residensiële en ekonomiese posisie van swart mense. Die onderskeid tussen “ons” en “hulle”, asook die rol van blank en swart in die Suid-Afrikaanse geskiedenis sal ook onder die loep geneem word.

1. Euro- versus afrosentriese skoolgeskiedenis-handboeke

Historiografe is dit eens dat objektiewe geskiedskrywing, en dus ook skoolgeskiedskrywing, 'n mite is.⁸ Paradigmatiese en metodolo-

4 Meer 1999: 12; Wessels 1995: 51, 54; De Wet 1994: 54; Van Jaarsveld 1994: 100-01; Van Jaarsveld 1992a: 12.

5 Bottaro & Visser 1999; Govender *et al* 1997; Clarke *et al* 1996; Brickford-Smith *et al* 1995; Beck *et al* 1995.

6 Visser 1999: 9; Kapp 1997a: 4-10; Kapp 1997b: 1-21.

7 Vgl oa Grobler 1994: 1-20; Moll *et al* 1987: 3-6; Van Jaarsveld 1984: 36-8; Stals 1974: 1-15

8 De Wet 1998: 366-72; Van Jaarsveld 1992b: 134; Allen 1992: 12.

giese verskille wat ook aanleiding tot klem- en fokusverskille gee, het tot gevolg dat die Suid-Afrikaanse skoolgeskiedenis-handboeke, asook akademiese publikasies, met betrekking tot die uitbeelding van swart mense óf vanuit 'n eurosentriese óf vanuit 'n afrosentriese verwysingsraamwerk geskryf is (Moll *et al* 1987: 3-6; Grobler 1994: 1-20). Die meerderheid skoolgeskiedenis-handboeke wat voor die 1994-verkiesing verskyn het, misken nie die bestaan van swart mense as deel van die Suid-Afrikaanse verlede nie. Hierdie werke wy enkele bladsye of 'n hoofstuk of twee aan hulle geskiedenis.⁹ Hierdie skrywers poog egter nie om swart mense se belewing van die Suid-Afrikaanse verlede weer te gee nie. Vir hierdie skrywers is swart mense nie 'n integrerende deel van die Suid-Afrikaanse verlede nie.

Nie alle publikasies uit dié periode is eurosentriese nie. Vir Malan *et al* (1991: 184-7, 193, 198-201, 207-15, 218-9, 241-8, 260, 272-3, 286-8, 308-10, 313-4, 326-31, 334-5) is die Suid-Afrikaanse geskiedenis 'n redelik geïntegreerde geheel. Die feit dat Malan *et al* (1991: 199) daadwerklik daarna streef om swart mense se perspektief te akkommodeer, blyk onder andere daaruit dat die leerder na Solomon Plaatje se *Native Life in South Africa* verwys word om insig te verkry in swart mense se reaksie teen die Bantoegrondwet (1913). In Malan *et al* (1991: 199-201, 272-3, 241-2, 313-4) word onder andere aandag gegee aan die politieke loopbane van M Ghandi, J L Dube, Solomon Plaatje en Abdullah Abdurahman. Vir dié skrywers is swart mense dus nie gesiglose randfigure op die Suid-Afrikaanse historiese toneel nie.

Publikasies wat na die eerste demokratiese verkiesing verskyn het, het opvallend wegbeweeg van die eurosentriese verwysingsraamwerk. Govender *et al* (1997: v) wys op dié paradigmatverskuiwing:

9 Vgl Oosthuizen *et al* 1993: 92-124, 148; Joubert *et al* 1992: 88-9, 160-1, 173-227; Van Rensburg *et al* 1992a: 101-39; Van Rensburg *et al* 1992b: 124-64; Oosthuizen *et al* 1991: 111-8, 190-209; Joubert 1977: 102-9; Blamey *et al* 1975: 57-70; Van Jaarsveld 1971: 268-99; Van Schoor *et al* 1970: 564-98; Van Jaarsveld 1969: 119-28; Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 91-108; Retief *et al* 1967: 157-69; Coetzee & Van Rensburg 1965: 136-52; Grové & Le Roux 1964: 344-69; Van Schoor & Oberholster 1961: 396-7, 432-86; Schoeman *et al* 1959a: 39-54; Böeseken *et al* 1958: 484-581.

De Wet/Skoolgeskiedenis-handboeke

The approach to South African history is significantly different to that of traditional texts: it challenges the Afrikaner-Nationalists' perspective which stressed the role played by Whites in the history of our land. A more balanced approach is adopted, also emphasising the contribution of Black leaders, movements and political parties. Special attention has been paid to issues pertaining to race, class and gender.

In die postapartheid Suid-Afrika lê verskeie skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke klem op die geskiedenis van swart mense. Beck *et al* se publikasie *In Search of history Primary Book I* (1995) beeld die familiegeskiedenis van 'n San, Maleisiese en swart familie oor 'n tydperk van 200 jaar uit. In *In Search of history Primary Book II* (1996) word eerstens aandag aan die invloed van die koms van die blankes na Oos-Kaap op die lewe van die San, Khoisan, Maleiers en swartes geskenk (Clarke *et al* 1996: 4-42). Tweedens word na die verhouding tussen swart mense, Indiërs en blankes op 'n Kwazulu-Natalse suikerplantasie ongeveer 130 jaar gelede gelet (Clarke *et al* 1996: 48-70). Laastens word aandag aan die invloed van die apartheids- en grondonteieningswette sedert die aanvaarding van die 1913-Grondwet gegee. Besondere klem word op die geskiedenis van Sophiatown gelê (Clarke *et al* 1996: 72-104). Bottaro en Visser (1999: 207-8, 222-6), Govender *et al* (1997: 121-32), asook Brickford-Smith *et al* (1995: 41) wys op wetgewing wat sedert 1911 die politieke, ekonomiese en grondregte van swart mense ingekort het, asook hulle reaksie, deur middel van buite-parlementêre bewegings op dié wette.¹⁰ Dié stryd teen onderdrukking gedurende die periode 1948 tot 1994 geniet besondere aandag by Bottaro & Visser (1999: 245-312), Govender *et al* (1997: 169-253), asook Brickford-Smith *et al* (1995: 105-74). Hierdie skrywers lê ook klem op die lyding as gevolg van die beperkende maatreëls.¹¹

Verskeie skrywers wys sedert die tagtigerjare op die trauma en lyding wat die Wet op die Verbod van Gemengde Huwelike (1950), die Ontugwet (1950), Bevolkingsregistasiewet (1950) en Paswette

10 Bottaro & Visser 1999: 208-10, 227-30, 233-9; Govender *et al* 1997: 121-32; 146-53; Brickford-Smith *et al* 1995: 41, 73-5, 100-4.

11 Bottaro & Visser 1999: 251; Govender *et al* 1997: 127-8; 172.

(1951) gebring het.¹² Die spotprent oor instromingsbeheerwette met as byskrif: “Wat God saamgevoeg het, mag geen mens skei nie” (Lambrechts *et al* 1986b: 236) kan as kommentaar van dié skrywers op genoemde wette gesien word. Hierdie simpatie met mense wat gelyk het as gevolg van rassevooroordele (en wette) was nie in die veertigerjare teenwoordig nie. Volgens Lindeque (1944: 108) het Jan van Riebeeck diegene wat hom na die Kaap vergesel het, aangeraai om nie met van die plaaslike vrouens te trou nie. Lindeque gaan akkoord met dié raad, want dit is “mos nie iets wat ’n waardige witman doen nie”.

’n Opvallende kenmerk van die skoolgeskiedenis-handboeke wat onder oë geneem is, is dat die onderskeie uitgewers reekse handboeke uitgegee het om voorsiening te maak vir die veranderende sillabusse. Met die uitsondering van die *New history to the point*-reeks, blyk dit dat al die boeke in ’n spesifieke reeks binne ’n ooreenstemmende verwysingsraamwerk geskryf is. In die *New history to the point*-reeks akkommodeer die standerd 9- en 10-handboeke die siening van swart mense, terwyl die standerd 6-, 7- en 8-handboeke uit ’n eurosentriese perspektief geskryf is.

Volgens Maphalala (1998: 2) kan die eurosentristiese karakter van skoolgeskiedenis-handboeke onder andere toegeskryf word aan die feit dat Suid-Afrika gedurende die periode 1652 tot 1994 deur blankes regeer is. Suid-Afrika was dus ideologies geïsoleer van die res van Afrika. Ook partypolitieke ontwikkelinge in Suid-Afrika het ’n invloed uitgeoefen op skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke se uitbeelding van swart mense. Verskeie skoolgeskiedenis-handboeke wat tydens die apartheidsera geskryf is, is meer of minder subtiel in hulle bevestiging en regverdiging van die regering van die dag se beleid teenoor swart mense. Terwyl verskeie publikasies wat gedurende die sestiger- en sewentigerjare geskryf is, ongekwalfiseerd is in hulle steun vir die beleid van die Nasionale Party (NP), is publikasies wat gedurende die negentigerjare geskryf is, fel en ongenaakbaar in hulle kritiek jeens dié party se beleid teenoor swartes.

12 Bottaro & Visser 1999: 251-4; Govender *et al* 1997: 172; Brickford-Smith *et al* 1995: 113-8; Lambrechts *et al* 1986a: 233, 236.

2. Skoolgeskiedenis-handboeke as 'n uitbeelding van die *status quo*

Die beskuldiging word dikwels geopper dat skoolgeskiedenis ten doel het om die optrede van die staat te wettig en te regverdig om sodoende lojaliteit teenoor die owerheid te kweek. Skoolgeskiedenis-handboeke word dan gebruik om die dominante status van die regering van die dag te legitimeer.¹³ Gewoonlik lei dit tot 'n reaksie van ander groepe. Volgens Trümpelmann (1988: 9) en Allen (1998: 1) is skoolgeskiedenis-handboeke aan die begin van die twintigste eeu doelbewus ingespan om lojaliteit teenoor die Britse Ryk te versterk. Na 1948 kla Engelssprekendes weer dikwels oor die Afrikaner se geskiedenisvertolking. Gedurende die tagtigerjare is weer geëis dat “people’s history” tot sy reg moet kom, want

[t]he apartheid regime has tried to wipe out all memory of the struggle of the 1950's [...] Our struggle is also a struggle of memory against forgetting (NECC 1987: 8).

Die *status quo* ten opsigte van residensiële,¹⁴ politieke¹⁵ en ekonomiese¹⁶ skeiding word dikwels as natuurlik en wenslik voorgelê. Van Schoor & Van Rensburg (1968a: 91), asook Coetzee & Van Rensburg (1965: 141) is van mening dat daar “sedert die koms van die eerste blankes na Suid-Afrika [...] aanvaar [is] dat blank en nie-blank afsonderlik van mekaar moes woon en ontwikkel”.¹⁷ Skeiding tussen blank en swart is noodsaaklik, want “die langdurige aanraking met hierdie laerstaande volke kon lei tot 'n verlaging van sy eie beskawingspeil, [...] die Boer [was] dus verplig om die kloof tussen hom en die gekleurdes nie te verwyder nie” (Böeseken *et al* 1958: 401). Coetzee & Van Rensburg (1965: 140) noem drie redes ter verdediging van die NP-beleid teenoor swart mense. Eerstens sou die blankes deur swart mense “verswelg” word, tweedens sou die verskillende etniese groepe hulle volkseie moes prysgee en laastens sou

13 Chernis 1991: 21; Trümpelmann 1988: 9; Du Preez 1983: 10; Smith 1983: 37.

14 Lambrechts *et al* 1973a: 175-7, 180; Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 91.

15 Lambrechts *et al* 1973a: 184-5, 188; Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 91.

16 Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 40, 91.

17 Groot gedeeltes van Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 91-108 en Coetzee & Van Rensburg 1965: 136-150 is woordeliks dieselfde.

Acta Academica 2001: 33(1)

“rassewrywing en -botsings” voorkom. Die regeringsbeleid van die sestigerjare het ten doel om “ons rassevraagstuk [op te los] deur ’n stelsel van harmoniese saambestaan van alle rasse”, aldus Coetzee & Van Rensburg (1965: 141). Terwyl hierdie skrywers rassessekeiding as ideaal voorhou, wys Clarke *et al* (1996: 88-95) in ’n postapartheid publikasie op die rasseharmonie wat daar in die geïntegreerde Randse voorstad, Sophiatown, geheers het.

Lokasies is deur Grové & Le Roux (1964: 312) as “modelwoonbuurties” beskryf. Volgens die twee outeurs was die behuising nie luuks nie, maar in ooreenstemming met gesondheid- en menslikheidsstandaarde (Grové & Le Roux 1964: 366). Dié beskrywings staan lynreg teenoor dié van Brickford-Smith *et al* (1995: 84) en Clarke *et al* (1996: 84). Dié skrywers wys op die uniformiteit, beknoptheid en karigheid van die behuising:

The houses usually had only two rooms with no floors and no ceilings, and no doors on the inside. Sometimes there were toilets outside the houses (Clarke *et al* 1996: 84).

Brickford-Smith *et al* (1995: 84) skryf dat die huisies so klein was dat die bewoners verplig was om buite te kook. Malan *et al* (1991: 328; 1993: 169), Govender *et al* (1997: 148) en Clarke *et al* (1996: 81-2) kritiseer die regering vir die swak infrastruktuur en tekort aan behuising en onderwysfasiliteite.

Die beskrywings van die lewe in die lokasies in die algemeen, maar ook in die kampongs in die besonder, illustreer skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke se beoordeling van hoe swartes hulle lewensomstandighede ervaar het. Böeseke *et al* (1958: 432) se beskrywing van die lewe van swart mense in die mynkampongs spel dit uit:

Die versorging van die Bantoes op die myne is uitstekend. Hulle word in kampongs gehuisves waar die higiëne sowel as gesondheidstoestande veel beter is as by hulle eie tuistes. Hulle kry ’n gebalanseerde dieet, vry mediese dienste en voorsiening word gemaak vir ’n verskeidenheid van ontspanningsgeriewe soos sport, bioskoop en stamdans.¹⁸

18 Van Schoor *et al* 1970: 560, Van Schoor & Oberholster 1961: 426 se beskrywing van die lewe in die kampongs is woordeliks dieselfde.

Schoeman *et al* (1959b: 49) se beskrywing is feitlik 'n duplisering van die voorafgaande. Hulle konkludeer:

Die kampongs is so ingerig om die naturel gelukkig, gesond en onafhanklik van die stadslewe te hou.

Hierdie beskrywings strook nie met dié van Van Zyl *et al* (1989: 121), Malan *et al* (1991: 329) en Govender *et al* (1997: 158) nie. Malan *et al* (1991: 329) skryf dat toestande in die kampongs haglik was. Die inwoners het byvoorbeeld in opstand teen die swak kos gekom. In Govender *et al* (1997: 158), Clarke *et al* (1996: 81), Brickford-Smith *et al* (1995: 54) en Beck *et al* (1995: 90) word die toestande waaronder swart mense in die kampongs geleef het, gevisualiseer: swart kampongbewoners lê ingeryg op driedubbele stapelbeddens.

Terwyl Brickford-Smith *et al* (1995: 84-6) en Clarke *et al* (1996: 87) beperkinge op swart mense se bewegingsvryheid as onmenslik afkraak, is Fowler & Smit (1973: 460-469), Grové & Le Roux (1964: 362), Schoeman *et al* (1959b: 50), asook Böeseke *et al* (1958: 416) ten gunste van die stappe wat die NP-regering sedert bewindsaansvaarding tot die laat sestigerjare gedoen het om die vestiging van swartes in stedelike gebiede te beperk. Hulle konkludeer dat dié maatreëls werkloosheid, leeglêery en wetteloosheid laat afneem het. Volgens Fowler & Smit (1973: 469) het die meerderheid swart stadsbewoners danksy die NP-maatreëls wetgehoorsame, hardwerkende stedelinge geword. Hierdie skrywers konsentreer op die blankes se beoordeling van toestromingsbeheer en onderskryf by implikasie die beleid van die regering van die dag.

Verskeie skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke is teen die verstedeliking van swartes gekant. Ter motivering van dié teenkanting word onder andere genoem dat verstedelikte swartes vyan-diggesind teenoor die blankes was, dat hulle ontstam was en hulle aan drankmisbruik en misdaad skuldig gemaak het.¹⁹ Boyce (1972: 475) betreur ook die verstedeliking van swart mense, want naas die verlies aan hulle stamtradisie, het dit daartoe gelei dat sommige hulle natuurlike waardigheid, wat inherent aan swart mense is, verloor het. In teenstelling met dié negatiewe uitbeelding van die

19 Van Schoor *et al* 1970: 560, 584; Van Schoor & Oberholster 1961: 409; Schoeman *et al* 1959b: 47.

Acta Academica 2001: 33(1)

verstedelike swarte, gee Clarke (1996: 88-90) 'n genuanseerde uitbeelding van die lewe in Sophiatown — swart en blank in die woonbuurt was deel van 'n eiesoortige, polsende stadskultuur, maar daar was ook bendegegeweld.

Van Jaarsveld (1971: 86, 274-7) reken dat die tuislandbeleid tot voordeel van blank én swart was: politieke konflik is afgeweer, swart mense het stemreg verkry en die blankes se politieke posisie en Westerse lewenswyse is behou. Van Schoor & Van Rensburg (1968a: 48) reken ook dat die tuislandbeleid aan swart mense die "geleentheid" gegun het om tot "selfverwesenliking" te kom. In die tuislande kon swart mense "die hoogste mate van geluk, voorspoed en selfbestuur" realiseer (Coetzee & Van Rensburg 1965: 141; Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 91). Van Schoor & Oberholster (1961: 483) skryf:

Die Bantoesamme is wel hul vryheid en onafhanklikheid van optrede ontnem, maar [hulle het] stabiliteit, vrede en rus in ruil gekry.

Op die vooraand van die totstandkoming van 'n demokratiese Suid-Afrika gee Joubert *et al* (1992: 174-227) en Van Zyl *et al* (1989: 187-251) 'n baie positiewe beskrywing van die tuisland- en nasionalestate-beleid. Joubert *et al* (1992: 182) skryf byvoorbeeld dat samewerking tussen die tuislande en die Republiek van Suid-Afrika die ekonomiese vooruitgang van Suidelike Afrika verseker het.

Dié siening word geheel en al deur Bottaro & Visser (1999: 261), Govender *et al* (1997: 188), Clarke *et al* (1996: 80) en Beck *et al* (1995: 91) verwerp. Die uitvaardiging van wette om swart mense hulle grond te ontnem en die daaropvolgende tuislandbeleid het volgens hierdie skrywers vir die blankes 'n bron van goedkoop arbeid verseker. Swart mense moes volgens Clarke *et al* (1996: 80) na die stede trek ter wille van oorlewing. In die stede het dié swart mense te doen gekry met die onsimpatieke blanke se ekonomiese en politieke bestel:

After I got here, I had to take the first job I found and so I could not look for a job with a good wage. I did not want to get arrested.

Govender *et al* (1997: 188) skryf:

[T]he homelands were used as a dumping ground for the unemployed. The poverty stricken conditions in the homelands meant that migrant labourers would be exploited.²⁰

Tuislandleiers word deur Bottaro & Visser (1999: 261) en Govender *et al* (1997: 197-189) as pionne in die hande van die Suid-Afrikaanse politieke en ekonomiese leiers geskets. Hierdie tuislande was “practically and realistically [...] almost entirely dependent on South Africa” (Govender *et al* 1997: 189).

Skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke verskil radikaal in hulle beoordeling van die beleid wat die NP-regering sedert die vyftigerjare teenoor swart mense gevolg het. Volgens postapartheidskrywers was swart mense in 'n verloor-verloor-situasie. Daarenteen reken skrywers wie se werke gedurende veral die sestiger- en sewentigerjare verskyn het, dat die beleid tot voordeel van blank én swart was.

3. Die onderskeid tussen “ons” en “hulle”

'n Deurlopende tema in verskeie skoolgeskiedenis-handboeke is die onderskeid wat tussen “ons” en “hulle” getref word. Uit onderstaande bespreking sal skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke se aanprysing van “ons” meerdere beskawing, religie, werketiek en eerbaarheid in vergelyking met “hulle” onbeskaafdheid, religie, luiheid en oneerlikheid bestudeer word. Wie “ons” en wie “hulle” is, hang van die skrywers se onderskeie verwysingsraamwerke af.

Van die skrywers laat geen twyfel by die leser en/of leerder dat hulle blank is nie. Van Schoor *et al* (1970: 246) verwys byvoorbeeld na swart mense as “hierdie mense”. Böeseken *et al* (1958: 549) stel dit onomwonde dat swart mense “andersoortig” is. Ter verifiëring van die siening skryf Böeseken *et al* (1958: 549):

[H]ulle het hulle eie gewoontes, gebruike en regstelsel, wat hemelsbreed verskil van die van die ander. Hulle het 'n ander sosiale struktuur. Hulle belange en behoeftes verskil. Al hierdie verskille verg afsonderlike, spesiale wetgewing, handeling, aandag en amptenare.

Dié siening is nog gedurende die negentigerjare gehuldig. In twee afsonderlike publikasies gebruik Oosthuizen *et al* (1993: 156; 1991:

20 Vgl Bottaro & Visser 1999: 209 vir 'n ooreenstemmende siening.

118) presies dieselfde woorde om die verskille tussen blankes en swart mense te onderstreep:

The Whites were Christians, had a more advanced culture, had different customs and standards of hygiene and were physically dissimilar. The first non-Whites they met were heathens, who according to western standards, were uncivilized and unhygienic and different in appearance.

Enkele skrywers regverdig skeiding tussen blankes en swart mense op grond van geloofsverskille.²¹ Die blanke Christene kon nie met die swart heidene meng nie. Terwyl Bester & Stemmet (1982: 48) reken dat “dure ondervinding [...] hulle geleer [het] dat daar ’n kloof tussen Christene en heidene bestaan”, skryf Van Schoor & Oberholster (1961: 276) dat die blankes se “langdurige kontak met en intieme kennis van die inboorlinge, [asook hulle] Christelike oortuigings” die redes vir blank-swart-skeiding gedurende die negentiende eeu was.

Die blanke/Westerse beskawing word as norm geneem en almal wat nie aan dié norm voldoen nie, word afgekraak as onbeskaafd, primitief²² en barbaars.²³ Nie alle skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke deel voorafgaande skrywers se oortuiging dat die agtiende- en negentiende-eeuse blanke koloniste draers en verteenwoordigers van die blanke/Westerse beskawing was nie. Skinner (1923: 148) reken dat as dit nie was vir die godsdienstige karakter van die blankes wat hulle gedurende die agtiende eeu op die buitewyke van die kolonie gevestig het nie, “hulle heeltemal [sou] verbaster en ontaard” het. Skinner lê dus nie soos die meerderheid skrywers wat vanuit ’n euro-sentriese verwysingsraamwerk skryf, klem op die blankes as die draers van die beskawing nie. Intendeel, hierdie blankes het “in ’n sekere mate in onkunde opgegroeï” (Skinner 1923: 148). Boyce (1972: 120) se siening oor die blankes as draers van die Westerse

21 Bester & Stemmet 1982: 48; Van Schoor *et al* 1970: 348; Van Schoor & Oberholster 1961: 276.

22 Lambrechts *et al* 1984: 73; Van Jaarsveld 1971: 199; Van Schoor *et al* 1970: 245; Van Jaarsveld 1970a: 335, 341; Van Jaarsveld & Van Wijk 1970: 356; Smit *et al* 1967: 9; Spies *et al* 1965a: 77; Grové & Le Roux 1964: 302; Böeseken *et al* 1958: 401; Smit *et al* 1953: 235.

23 Venter 1972: 18; Lindeque 1954: 180, 219, 230, 251.

beskawing, sluit by dié van Skinner aan. Hy wys ook op die isolasie waarin die blankes in die binneland van Suidelike Afrika gedurende die agtiende eeu geleef het. Hierdie leefwyse het onafhanklike, geharde, Godvresende pioniers tot gevolg gehad, maar

they became narrow-minded and hostile to new ideas or change of any kind. It was also inevitable that they should develop feelings about race and colour. They knew that they belonged to a civilized people, and that the Hottentots and Bushmen were uncivilized. As a result of this contact they began to believe that it was the whiteness of their skin that made them civilized and brownness that made the other uncivilized.

In 'n geskiedenis-handboek wat gedurende die veertigerjare verskyn het, word daar 'n onderskeid tussen drie soorte “onbeskaafde mensegroepe” getref (Lindeque 1944: 6-7). Volgens dié outeur se klassifikasiesstelsel behoort die San aan die “laagste soort onbeskaafde mens”, naamlik die jagters. Die San is volgens Lindeque (1944: 6) “feitlik ontembare wilde mense”. Tweede in hierdie hiërargie van “onbeskaafdes” was diegene wat “sover gekom [het] om beeste mak te maak en die koei te gebruik om vir hulle melk te verskaf”. Op die “derde beskawingstrap” was swart mense — hulle was landbouers, hoewel “baie eenvoudig en primitief”. Sommige skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke gebruik gedurende die sestigerjare, (Grobbe-laar 1960: 8-9, 14, 20, 23; Retief *et al* 1967: 123, 126, 127), sewentiger (Lambrechts *et al* 1971: 129) en selfs die tagtigerjare (Lambrechts *et al* 1984: 67) dieselfde beskawingskriteria om tussen genoemde drie bevolkingsgroepe te onderskei.

Hoewel Van Jaarsveld (1970: 91) en, soos reeds genoem, Retief *et al* (1967: 123), ook die siening huldig dat die San die mees primitiewe inheemse ras was waarmee die blankes in aanraking gekom het, word in beide dié publikasies op 'n positiewe wyse na hulle rotsskilderkuns en die magdom mites en legendes verwys wat deel vorm van die San se kultuurskatte. Uit die bestudering van Beck *et al* (1995: 10-27) blyk die kundigheid van die San. Die skrywers wys onder andere op hulle kennis van plante en diere, jagmetodes, asook oorlewingsstegnieke. Aandag word ook aan hulle kulturele gebruike gegee. Ter illustrasie van die agtiende-eeuse swart boere se beskawingsontwikkeling wys Beck *et al* (1995: 28-9) op hulle argitektuur, die vervaardiging van landbou- en verbruiksartikels en klerasie.

Dit blyk voorts dat verskeie skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke nie net klem op die beskawingsverskille lê nie, maar ook op die fisieke verskille tussen die verskillende inheemse bevolkings-groepe.²⁴ Mazel & Stewart (1989: 11-2) se klag dat skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke 'n obsessie met die fisieke voorkoms van die San het, word bevestig deur beskrywings deur Bester & Stemmet (1981), asook Broodryk (1984). Bester & Stemmet (1981: 9) beskryf die "egte Boesman" as "klein geelbruin menses met kroeshare". Dié beskrywing word in 'n daaropvolgende publikasie (Bester & Stemmet 1982: 4) herhaal en uitgebrei:

Die egte Boesmans is klein, geelbruin menses met fyn gekrulde hare en klein kraalories wat wyd uitmekaar sit.

Dié beskrywing word feitlik woordeliks deur Broodryk (1984: 101) herhaal. Nie net die San nie, maar ook die Khoisan, Barolongs en Basoeto se fisieke voorkoms geniet die aandag van Bester & Stemmet (1981: 14-5, 17-9; 1982: 12; 21). Onder die subopskrif "liggaamsbou" wy Lindeque (1944: 99, 102, 105) enkele reëls aan die San, Khoisan en swart mense se voorkoms. Illustratief van die hoë prioriteit wat skrywers aan die fisieke stel, is die foto's wat dien as voorbeelde van "tipiese" Indiërs, Kleurlinge, Blankes (Van Jaarsveld 1969: 121, 127, 128, 133; 1970a: 371, 360). In 'n verhaalmatige bespreking van die San, is een van die karakters se naam "Platneus" (Grobelaar 1960: 12).

Kenmerkend van verskeie skoolgeskiedenis-handboeke is dat swart mense as lui getipeer word.²⁵ Van Schoor *et al* (1975: 166) skryf byvoorbeeld na aanleiding van sir George Grey se sogenaamde beskawingsbeleid dat "the traditional idleness of the Bantu men led to various evils". Swart mense was onbetroubare (Van Schoor *et al* 1970: 336) en onbekwame (Van Schoor *et al* 1970: 534) arbeiders. In

24 Vgl Lambrechts 1984: 62; Broodryk 1984: 101-10; Van Jaarsveld 1970a: 90-4 en Rademeyer *et al* 1968: 71-2, 75-7 se beskrywings van die fisieke verskille tussen van die inheemse bevolkings.

25 Vgl Lambrechts *et al* 1985a: 85; Bester & Stemmet 1982: 34; Van Schoor *et al* 1970: 266, 534, 574; Van Schoor & Van Rensburg 1969: 43; Spies & Coetzee 1968b: 34; Spies *et al* 1965a: 53; Spies *et al* 1965b: 43; Van Schoor & Oberholster 1961: 396; Schoeman *et al* 1959b: 112-3; Böeseken *et al* 1958: 392; Skinner 1923: 123.

teenstelling met die voorafgaande negatiewe tipering van swart mense, word hulle deur Beck *et al* (1995: 11-5, 28-40) en Clarke *et al* (1996: 10-1, 16-25) deur middel van illustrasies en die geskrewe woord as vlytig, kundig en suksesvolle jagters en landbouers uitgebeeld.

Verskeie skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke verwys gereeld na swart mense as diewe.²⁶ Terwyl Van Schoor *et al* (1970: 334) byvoorbeeld van hulle “roofsug” praat, verwys Van Schoor & Van Rensburg (1969: 59, 60, 94) na swart mense se “plundertogte”, “aanhoudende plundering” en “strooptogte”.²⁷ Skinner (1923: 125, 143, 171, 190, 241, 243, 250) wys daarop dat nie net swart mense nie, maar ook blankes hulle aan diefstal skuldig gemaak het. Die skrywer het reeds so vroeg as 1923 ’n kritiese ingesteldheid teenoor die optrede van blank én swart gehad en daadwerklik daarna gestreef om ’n genuanseerde verledebeeld van blank en swart te gee. Beck *et al* (1995: 59) en Clarke *et al* (1996: 21-2) toon begrip vir die feit dat lede van die San van die blanke boere se skape gesteel het — hulle het bloot ter wille van oorlewing en nie vir eie gewin nie gesteel. Hoewel beide Beck *et al* (1995: 59) en Clarke *et al* (1996: 24) poog om ’n genuanseerde beeld te gee deur aan leerders opdrag te gee om te probeer om hulleself in die blanke boer se posisie in te leef, word die diefstal deur Clarke *et al* (1996: 23-4) as vertrekpunt vir kritiek teen die blankes gebruik. Volgens Clarke *et al* (1996: 24) het die blanke boere die San-diewe doodgeskiet. Aan die leerders word

26 Vgl Oosthuizen *et al* 1991: 158, 163; Joubert & Britz 1985: 136; Esterhuizen, Stols & Higgs 1980: 30, 34, 41; Broodryk & Lategan 1975: 137-138; Van Schoor *et al* 1975: 97, 99; Fowler & Smit 1973: 315, 318; Lambrechts *et al* 1973b: 79; Lambrechts *et al* 1972: 156, 157; Van Schoor *et al* 1970: 334, 400; Van Jaarsveld 1970a: 335; Van Schoor & Van Rensburg 1969: 98; Van Schoor & Van Rensburg 1969: 43; Van Schoor & Van Rensburg 1968b: 58; Spies & Coetzee 1968c: 8; Rademeyer *et al* 1968: 72; Spies & Coetzee 1968b: 61; Peacock *et al* 1966a: 61; Peacock *et al* 1966b: 6, 13, 34; Coetzee & Van Rensburg 1965: 40; Spies *et al* 1965a: 53, 114; Grové & Le Roux 1964: 291; Van Schoor & Oberholster 1961: 305, 307; Schoeman *et al* 1959b: 9-10, 33; Böeseken *et al* 1958: 309, 322, 350-53, 559; Lindeque 1954: 250; Smit *et al* 1953: 189, 194, 204; Weideman *et al* 1947: 68-69, 190; Lindeque 1944: 93.

27 Vgl Esterhuizen *et al* 1980: 41 en Spies *et al* 1965a: 40 vir dieselfde beskuldigings.

Acta Academica 2001: 33(1)

gevra: “Do you think it is right to kill someone for stealing?” (Clarke *et al* 1996: 24).

Sommige skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke tref nie net ’n onderskeid tussen “ons” en “hulle” nie, maar toon weinig begrip vir diegene wat nie dieselfde standpunte as hulle huldig nie. Van Jaarsveld & Van Wijk (1970: 362) loods byvoorbeeld ’n striemende aanval op die Afrikastate wat ten doel het om via resolusies in die Verenigde Nasies die daarstelling van ’n swart meerderheidsregering in Suid-Afrika te bevorder. Fowler & Smit (1973: 493) reken dat die Afrika-state geen reg gehad het om Suid-Afrika se apartheidsbeleid te kritiseer nie, want hulle het volgens hierdie skrywers geen ervaring van probleme eie aan veelrassige samelewings nie. Van Schoor & Van Rensburg (1968a: 48) is van mening dat die vyandiggesindheid van die Afrikastate jeens Suid-Afrika eerder aan afguns as politieke redes toegeskryf moet word.

Govender *et al* (1997: 172) wend ook geen poging aan om onbetrokke te wees nie. Na aanleiding van die Ontugwet sê hulle: “One can imagine the emotional and psychological pain that such people experienced.” Oor die paswette skryf Govender *et al* (1997: 175):

The inhumanity of this Act ignored the fact that human beings on occasion are forgetful; but for Africans forgetting one’s pass at home became an act punishable by law.

Govender *et al* (1997: 179) lewer selfs kommentaar oor sportaangeleenthede:

Given the advantage of superior facilities and specialised coaching to whites, it is not surprising that South Africa’s leading sport personalities are White and that over the years ‘Springbok’ colours have been awarded to Whites. It is for this reason that prior to the democratic process being instituted in South Africa, most Black South Africans refused to support the national sports teams.

Vanuit ’n eurosentriese verwysingsraamwerk het verskeie skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke op die andersoortigheid van swart mense gewys — hulle is nie net onbeskaafde heidene en diene nie, maar ook baie lui. Daarenteen gee afrosentriese skrywers erkenning aan die kultureie van swart mense en wys op hulle ywer om hulle lewensomstandighede te verbeter. By beide afro- en eurosentriese skrywers is ’n onverdraagsaamheid aanwesig teenoor diegene

wat nie hulle sieninge deel nie. Slegs enkele skrywers poog om begrip vir blank én swart se optrede te toon.

4. Die beoordeling van die rol van blankes en swart mense in die Suid-Afrikaanse geskiedenis

Wie moet die eer kry vir die ontwikkeling en vooruitgang in Suid-Afrika?

Die blankes wat hulle in die negentiende eeu in die binneland van Suidelike Afrika gevestig het, word deur verskeie skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke geëer as die draers van die blanke beskawing na swart mense. Met die koms van die blankes na die binneland van Suidelike Afrika het swart mense “nog soos oermense geleef”, aldus Venter *et al* (1967: 86). Van Schoor *et al* (1970: 233) skryf byvoorbeeld dat dit die “taak van die Voortrekkers was om die binneland van Suidelike Afrika vir die blanke beskawing oop te stel”. Volgens Van Schoor & Van Rensburg (1968a: 111) is die “blankedom hier te lande geplant te midde van ’n oorweldigende getal nie-blankes teenoor wie as voogde opgetree moet word”. Dié verering is meer subtiel as die van Weideman *et al* (1947: 124): die Khoisan was aan die begin van die agtiende eeu al “mak” as gevolg van die positiewe invloed van die blankes.

Terwyl voorafgaande skrywers klem lê op die voordele wat die koms van die “blanke beskawing” vir blank en swart ingehou het, is ’n deurlopende tema in Beck *et al* (1995: 102-3) en Clarke *et al* (1996: 15) se werke die verliese wat swart mense as gevolg van die koms van die blankes gely het. Die San is uit hulle vrugbare, waterryke habitat na ’n droë woestynggebied verdryf (Beck *et al* 1995: 14-25). Die suksesvolle swart landbouers is van hulle grondgebied verdryf deur gewapende blanke boere (Beck *et al* 1995: 28-33, 48). Sommige van die onteinde swart boere het samewerkingsooreenkomste met van die blanke boere gesluit en uiters suksesvolle deel-boere geword, aldus Beck *et al* (1995: 50-3). Dié praktyk is beëindig deur die aanvaarding van die 1913-grondwet. Beck *et al* (1995: 84-7) wek simpatie met die verarmde boere wat gepoog het om in die oorbevolkte en -beweide reservate ’n bestaan te maak. Ander het ter wille van oorlewing in die myne gaan werk (Beck *et al* 1995: 88-91).

Acta Academica 2001: 33(1)

Clarke *et al* (1996: 14-42) se geskiedenis van die Oos-Kaap is feitlik 'n duplisering van voorafgaande. Met die koms van die blankes na die gebied was swart boere bereid om hulle grondgebied met die blanke boere te deel. Die blankes wou egter nie die grond deel nie: "Dutch farmers rode on horses around the land with guns to stop other farmers using their land" (Clarke *et al* 1996: 15). Dit lei tot "the wars of dispossession" (Clarke *et al* 1996: buiteblad). Nie net swart mense nie, maar ook die Khoikhoi is deur die blankes van hulle grondgebied in die Oos-Kaap ontnem (Clarke *et al* 1996: 16-9). Clarke *et al* (1996: 17) wek simpatie met die Khoikhoi wat volgens die skrywers verplig was om vir die blanke boere te werk ter wille van voedsel en om te voorkom dat hulle tronkstraf opgelê word. Die koms van die blankes was "a terrible time for the San, [...] the Dutch farmers hunted and killed the San like animals" (Clarke *et al* 1996: 24).

Terwyl die persepsie in voorafgaande twee publikasies geskep word dat die koms van die blankes die vreedsame lewe van die inheemse bevolkings wreed ontwig het, beeld verskeie skrywers swart mense as oorlogsugtig,²⁸ wreed,²⁹ gewelddadig,³⁰ aggressief³¹ en gevaarlik³² uit. Dit skyn uit die bespreking van die rol van swart mense in die Suid-Afrikaanse geskiedenis dat hulle die skeppers van probleme was. In die handboeke word verwys na die vraagstuk,³³ die

28 Lambrechts *et al* 1971: 131; Van Schoor *et al* 1970: 400-4; Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 58; Grové & Le Roux 1964: 255, Smit *et al* 1953: 189.

29 Lambrechts *et al* 1972: 120.

30 Grové & Le Roux 1964: 241.

31 Van Jaarsveld 1970b: 206; Fowler & Smit 1973: 269.

32 Smit *et al* 1967: 4; Weideman *et al* 1947: 87, 180.

33 Vgl Joubert & Britz 1986: 134; Van Schoor *et al* 1975: 96; Van Schoor *et al* 1970: 399; Van Jaarsveld 1971: 171, 189, 199; Van Schoor & Van Rensburg 1969: 101-2; Van Schoor & Van Rensburg 1968a: 65, 91; Spies & Coetzee 1968a: 34; Spies *et al* 1965a: 54; Van Schoor & Oberholster 1961: 370; Böeseken *et al* 1958: 465.

kwessie,³⁴ probleem³⁵ en moeilikhede met die swartes.³⁶ Die “onversigtige optrede” teenoor swart mense het vir Van Schoor *et al* (1970: 485), asook Van Schoor & Oberholster (1961: 370) (onvermelde) “ge-vare” vir die blankes ingehou. Terwyl die Basoeto’s onder Mosj-wesjwe as “weerbarstig” (Lambrechts *et al* 1972: 152) beskryf word, reken Van Schoor & Van Rensburg (1968b: 83) dat die agtiende-eeuse Xhosas “astrant” was omdat hulle nie goewerneur Van Pletten-berg se grensreëlings gehoorsaam het nie.

Boyce (1972: 434, 452) wek simpatie met swart mense en sê dat die blaam vir die blank-swart-botsing op die skouers van die blankes geplaas moet word — die blankes het, dikwels op gewelddadige wyse, hulle hulle grond en water ontnem. Boyce (1974: 117, 203-4, 212; 1972: 451) verwys na die grondhonger blanke boere.

Verskeie skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke noem die Basoeto se diefstalle as die belangrikste rede vir die oorloë tussen die Vrystaters en die Basoeto.³⁷ Boyce (1974: 119-22; 1972: 349-50) regverdig die diefstalle as simptome van hulle frustrasie en woede as gevolg van die geweldige grondverliese wat hulle moes ly. Boyce toon dus begrip vir die Basoeto se diefstalle en plaas die gebeure in konteks uit die perspektief van die Basoeto.

34 Vgl Lambrechts *et al* 1972: 152; Smit *et al* 1967: 19.

35 Vgl Oosthuizen *et al* 1991: 159; Bester & Stemmet 1982: 56; Joubert & Britz 1986: 132; Esterhuizen *et al* 1980: 34; Van Schoor *et al* 1975: 116, 161; Fowler & Smit 1973: 316; Boyce 1972: 513; Van Jaarsveld 1971: 270; Van Jaarsveld 1970a: 359; Coetzee & Van Rensburg 1965: 140; Spies *et al* 1965a: 114; Grové & Le Roux 1964: 239; Lindeque 1954: 164.

36 Venter, Smit & Grobbelaar 1967: 32, 88; Smit, Grobbelaar & Venter 1967: 16; Weideman *et al* 1947: 68.

37 Oosthuizen *et al* 1991: 158-164; Lambrechts *et al* 1985a: 100-1; Lambrechts *et al* 1985c: 91-2; Bester & Stemmet 1982: 72-3; Esterhuizen *et al* 1980: 30-47; Fowler & Smit 1973: 314-7; Van Schoor *et al* 1975: 96-9; Lambrechts 1972: 158-62; Van Jaarsveld 1970b: 205-8; Van Schoor *et al* 1970: 399-404; Van Schoor & Van Rensburg 1969: 101-2; Spies & Coetzee 1968c: 6, 8; Smit *et al* 1967: 16-21; Peacock *et al* 1967: 13-7; Coetzee & Van Rensburg 1965: 74-5; Van Schoor & Oberholster 1961: 305-8; Böeseken *et al* 1958: 349-58; Skinner 1923: 241-3.

In ooreenstemming met die persepsie van sommige geskiedskrywers,³⁸ skep die meerderheid skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke ook die persepsie dat die Anglo-Boereoorlog (ABO) 'n "witmansoorlog" was.³⁹ Onder die opskrif *A White man's war? Blacks and the Anglo Boer War* wys Malan *et al* (1993: 232) op Warwick se navorsingsbevindinge aangaande swart mense se deelname aan die ABO. Volgens Malan *et al* (1993: 232) moet die oorlog op grond van Warwick se bevindinge nie die Anglo-Boereoorlog, maar die Suid-Afrikaanse oorlog genoem word. Brickford-Smith *et al* (1995: 40) is ook die mening toegedaan dat die ABO die Suid-Afrikaanse oorlog genoem moet word. Ter verifiëring van dié siening word verwys na 'n foto van Boere en swart gewapende krygers (Brickford-Smith *et al* 1995: 40).

Blank én swart het 'n belangrike rol in die ontwikkeling van Suid-Afrika gespeel. As gevolg van vooroordele en uiteenlopende verwysingsraamwerke is skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke egter onwillig om eer aan beide groepe te gee. Skrywers wat in 'n eurosentriese verwysingsraamwerk skryf, wys op die positiewe invloed van die blankes. Swart mense, daarenteen, word as struikelblokke op die weg na vooruitgang uitgebeeld. Diegene wat in 'n afrosentriese verwysingsraamwerk opereer, wys op hulle beurt weer op swart mense se lyding as gevolg van die selfsugtige optrede van die grondhonger blanke koloniste. Dit skyn asof blank-swart-verhoudinge 'n nimmereindigende konflikverhouding was. Skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke maak selde, indien ooit, melding van blank-swart-samewerking.

38 Vgl De Wet 1998: 193-247; De Wet & Moll 1998: 1-30.

39 Vgl Joubert *et al* 1992: 108-16; Van Zyl *et al* 1989: 144-8; Lambrechts *et al* 1986b: 164; Lambrechts *et al* 1985b: 98-100; Van Schoor *et al* 1975: 144-8; Fowler & Smit 1973: 340-4; Van Jaarsveld 1971: 183-4; Van Jaarsveld 1970b: 260-75; Van Schoor *et al* 1970: 445-8; Van Schoor & Van Rensburg 1969: 110-24; Spies & Coetzee 1968c: 66-78; Peacock *et al* 1967: 63-79; Coetzee & Van Rensburg 1965: 92-104; Van Schoor & Oberholster 1961: 336-41; Schoeman *et al* 1959b: 159-63.

5. Enkele slotgedagtes

Suid-Afrikaanse skoolgeskiedenis-handboeke is en was 'n weergawe van die beleid, waardes en aspirasies van die regering van die dag. Die meerderheid skoolgeskiedenis-handboeke wat voor die eerste demokratiese verkiesing verskyn het, het binne 'n eurosentriese verwysingsraamwerk blank-swart-skeiding op alle lewensterreine as natuurlik en wenslik voorgelê. Volgens hierdie skrywers was sodanige beleid tot voordeel van blank én swart. Hierdie skrywers eer die blankes en lê klem op hulle positiewe bydrae tot die ekonomiese, politieke en kulturele vooruitgang in Suidelike Afrika. Daarenteen wys skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke wat na 1994 verskyn het op die vrede en vooruitgang wat voor die koms van die blankes in Suidelike Afrika geheers het. Volgens hierdie skrywers is die Suid-Afrikaanse geskiedenis 'n wen-verloor-geskiedenis. Die aggressiewe, grondhonger blankes het met behulp van wapens en wette swart mense polities en ekonomies ontmagtig. Skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke wat in die postapartheid Suid-Afrika verskyn het, eer swart mense wat ten spyte van hulle haglike omstandighede gepoog het om 'n menswaardige bestaan te maak.

Die twee uiteenlopende verledebeelde het in die verlede (vgl NECC 1987: 6-7), maar kan ook in die toekoms ernstige probleme vir leerders skep. In die jare voor die 1994-verkiesing was dit moeilik vir swart leerders om hulleself met 'n eurosentriese verledebeeld, wat die *status quo* onderskryf het, en swart mense as barbaars, lui en oneerlik uitgebeeld het, te vereenselwig. In die postapartheid Suid-Afrika vind presies dieselfde plaas: die rolspelers het net verander. En dié radikale verandering lê nie die visie van die Minister van Onderwys (Asmal 2000: 1) en Kurrikulum 2005 (Dept of Education 1997: 13) vir mens en sosiale wetenskappe ten grondslag nie. Asmal (2000: 1), Kurrikulum 2005 (Dept of Education 1997: 13) en die Chisholm-verslag (2000: 65) spel dit uit dat mens- en sosiale wetenskappe die ontwikkeling van verantwoordelike burgers in 'n kultureel diverse gemeenskap ten doel moet hê. Skrywers van handboeke van die nuwe leerarea het met betrekking tot die skryf van handboeke verskeie uitdagings. Eerstens moet hulle daarop bedag wees dat geskiedenis as wetenskap nie onherstelbare skade ly in 'n "vrugteslaai"-vak nie. Tweedens sal hulle daadwerklik moet poog om 'n

genuanseerde verledebeeld daar te stel. Die totale Suid-Afrikaanse bevolking moet deel wees van die verledebeeld, want die wisselwerking tussen blank én swart het tot positiewe en negatiewe gebeure gelei. Indien blanke en/of swart leerders deur 'n skeefgetrekte verledebeeld vervreem word, bestaan die gevaar dat toekomstige geslagte Suid-Afrikaners geen historiese bewussyn sal hê nie.

'n Ernstige leemte van skoolgeskiedenis-handboeke wat gedurende die apartheidsera verskyn het, is die klakkelose napraat van reeds verskene handboeke. Dat rassistiese beskawingskriteria wat gedurende die veertigerjare gebruik is, ongemotiveerd in publikasies in die sewentiger- en tagtigerjare herhaal word, is onverskoonbaar. Argumente wat gedurende die vyftigerjare geopper is om die andersoortigheid van swart mense te beklemtoon, is met geringe verskille gedurende die tagtigerjare herhaal. Dieselfde kan egter in die toekoms in afrosentriese skoolgeskiedenis-handboeke gebeur. Die vryheidstryd kan óór en óór geveg word, en skoolgeskiedenis-handboeke (of handboeke vir mens- en sosiale wetenskappe) kan anti-apartheidsklagstate in die klein word.

Daar moet deeglik ondersoek ingestel word na die skoolgeskiedenis-handboekstelsel. Dit het te dikwels in die verlede gebeur dat geskiedenisonderwysers en -vakadviseurs, en nie professionele historici nie, deur uitgewers gekontrakteer is vir die skryf van handboeke. Hierdie skrywers is nie altyd vertrouwd met die jongste navorsingsbevindinge en -tendense in die Suid-Afrikaanse en internasionale historiografie nie (vgl Slater 1995: 51-103; De Wet 2000: 152-153). Die gebrek aan wetenskaplike begroning is egter nie die enigste rede vir die kritieklose oorskryf van historiese gegewens of standpunte nie. Professionele historici tree ook as skrywers van skoolgeskiedenis-handboeke op. Indien die inhoudelike, asook uitsprake deur onder andere Van Jaarsveld, Grobbelaar, Trümpelmann, Van Schoor, Krige en Govender, met historiografiese bevindinge deur Smit (1988: 57-102, 155-221) en De Wet (1998: xx-xxxi) vergelyk word, verskil hierdie historici se skoolgeskiedenis-handboeke paradigmaties en inhoudelik nie van hulle wetenskaplike publikasies nie. Afrikanersentriese geskiedskrywers skryf in die Rankeaanse tradisie oor die prestasies van die blanke leiers en dit wat deur die blankes gedoen is om die swart mense op te hef. Daarenteen lê diegene wat binne 'n

De Wet/Skoolgeskiedenis-handboeke

neo-Marxistiese paradigma skryf, klem op die lyding van die gewone (swart) mense.

Geskiedenisonderwysers mag nie kritiekloos met voorgeskrewe handboeke omgaan nie. Hulle sal in die toekoms deur middel van vakverenigings en die bestudering van vaktydskryfte en -boeke hulleself op hoogte van die jongste tendense in hulle vak moet hou. Slegs 'n kritiese opvoeder kan sy/haar leerders suksesvol tot kritiese denke lei.

Bibliography

ALLEN G R

1992. Bevrydingstuig of bevryder? Historiese Genootskap van Suid-Afrika 1992: 1-11.

1998. Is there a baby in this bath water? Disquieting thoughts on the issue of content in history. South African Historical Association 1998: 1-12.

ASMAL K

2000. Values, education and democracy. Statement by the Minister of Education, 8 May 2000. <http://education.pwv.gov.za/Media_Statements/May2000/Wilmont_Values.htm>.

BECK L, N CLARKE, J COLLETT, B MOHAMED & N WORDEN

1995. *In search of history. Primary Book I*. Cape Town: Oxford University Press.

BERKHOUT S, C HODGKINSON & A VAN LOGGERENBERG

1998. Kurrikulum 2005. 'n Eksplorاسie van enkele tendense, intensies en implikasies van uitkomsgebaseerde onderwys. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 38(4): 287-302.

BESTER J J & J F STEMMET

1981. *Geskiedenis vir die primêre skool. My distrik. Standaard 2*. Kaapstad: Nasou.

1982. *Geskiedenis vir die primêre skool. My provinsie. Standaard 3*. Kaapstad: Nasou.

BLAMEY R D, K J BODENSTEIN, H A LAMBRECHTS, H G LINTVELT, J J

VAN HEERDEN & J H B VISAGIE
1975. *History and Geography for Standard 8 (Practical course)*. Cape Town: Nasou.

BÖESEKEN A J, J J OBERHOLSTER, M C E VAN SCHOOR & N J OLIVIER

1958. *Geskiedenis vir die Senior Sertifikaat*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.

BOTTARO J & P VISSER

1999. *In search of history. Grade 12*. Cape Town: Oxford University Press.

BOYCE A N

1972. *Europe and South Africa. A history for South African high schools*. Cape Town: Juta.

1974. *Europe and South Africa. Part I. A history for Std. 9*. Cape Town: Juta.

BRICKFORD-SMITH V, J BOTTARO, B MOHAMED, P VISSER & N

WORDEN
1995. *In search of history. Secondary Book II*. Cape Town: Oxford University Press.

BROODRYK M

1984. *Geskiedenis in perspektief. Standaard 5*. Johannesburg: Perskor.

BROODRYK M & E H LATEGAN

1975. *History in perspective. Junior Std. 5*. Parow: Perskor.

de Wet/Skoolgeskiedenis-handboeke

- CHERNIS R E
1991. The past in service of the present: a study of South African school history syllabuses and textbooks 1839-1990. *Yesterday and Today* 21: 12-23.
- CHISHOLM L
2000. A South African curriculum for the twenty first century. Report of the Review Committee on Curriculum 2005. Report presented to the Minister of Education, Prof Kader Asmal.
<http://education.pwv.gov.za/Policies/_/Reports_2000/2005.htm>.
- CLARKE N, N WORDEN & B MOHAMED
1996. *In search of history. Primary Book II*. Cape Town: Oxford University Press.
- COETZEE W J & A P J VAN RENSBURG
1965. *Geskiedenis. Standerds 7 en 8*. Kaapstad: Nasou.
- CUTHBERTSON G & A GRUNDLING
1992. Diagnosing the diagnosis: a critique of some recent literature on the teaching of school history in South Africa. *Historical Association of South Africa* 1992: 61-9.
- DEPT OF NATIONAL EDUCATION
1997. *Curriculum 2005. Lifelong learning for the 21st century*.
<http://www.polity.org.za/govdocs/misc/curr_2005.html>.
- DE WET N C
1994. Skoolgeskiedenis en rassisme. *Gister en Vandag* 28: 51-58.
1998. Blank-swart-verhoudinge soos weerspieël in die Vrystaatse historiografie 1800-1910. Ongepubl PhD-proefskrif. Bloemfontein: Universiteit van die Oranje-Vrystaat.
2000. 'n Multiperspektiewiese benadering in skoolgeskiedenis. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Opvoedkunde* 20(2): 148-155.
- DE WET N C & J C MOLL
1998. Die betrokkenheid van swart mense by die Anglo-Boereoorlog in die Vrystaat — 'n historiografiese studie. *Acta Academica* 30(3): 1-31.
- DU PREEZ J M
1983. *Africana Afrikaner. Meestersimbole in Suid-Afrikaanse skoolhandboeke*. Alberton: Librarius.
- ESTERHUIZEN S J, P J STOLS & G L HIGGS
1980. *Die verbaal van Suid-Afrika. Geskiedenis vir st. 4*. Johannesburg & Kaapstad: Perskor.
- FOWLER C DE K & G J J SMIT
1973. *Senior History*. Cape Town: Maskew Miller.
- GOVENDER S
1999. Plan for re-writing history text books fully supported. *The Leader* 2 July 1999: 3.
- GOVENDER S P, M MYNAKA & G PILLAY
1997. *New generation history*. Pine-town: New Generation Publishers.

Acta Academica 2001: 33(1)

GROBBELAAR J J G

1960. *Avonture in die geskiedenis. Standaard III*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.

GROBBELAAR J J G, J P VENTER & G J J SMIT

1967. *Avonture in die geskiedenis. Standaard 3*. Kaapstad: Nasou.

GROBLER J E H

1994. Die geskiedenis van swart politiek in Suid-Afrika tot 1961: 'n historiografiese balansstaat. Referaat voorgedra by die tweejaarlikse konferensie van die Historiese Genootskap van Suid-Afrika, Stellenbosch, Januarie 1994.

GROVÉ B S & F J LE ROUX

1964. *Social Studies. Forms II and III*. Cape Town: Via Africa Publishers.

HISTORIC ASSOCIATION OF SOUTH AFRICA

1992. *Historiography and history teaching: a perspective on the future*. Proceedings. Bloemfontein: University of the Orange Free State.

HISTORIESE GENOOTSAP VAN SUID-AFRIKA

1992. *Geskiedskrywing en geskiedenis-onderrig: 'n toekomspektief*. Referaatbundel. Bloemfontein: Universiteit van die Oranje-Vrystaat.

JOUBERT C J

1977. *History for Std 8*. Johannesburg: Perskor.

JOUBERT C J & J J BRITZ

1985. *History for Std. 6*. Johannesburg: Perskor.

1986. *Geskiedenis vir st. 7*. Johannesburg: Perskor.

JOUBERT C J, J J BRITZ, A L PRETORIUS, C OOSTHUIZEN & G L HIGGS

1992. *New history to the point. Std. 7*. Johannesburg: Educum.

KALLAWAY P

1993. History education in a democratic South Africa. *Yesterday and Today*. 26: 10-18.

KAPP P

1997a. Where have all the basics gone? *Yesterday and Today* 33: 4-10.

1997b. Vernuwning of vervanging. Geskiedenis en die herskikkingsproses in die onderwys. *Historia* 42(1):1-21.

KRIGE S, N TAYLOR & I VALDI

1992. *History for the future: Taking another look at "What is History?"* Johannesburg: University of the Witwatersrand.

KRIGE S, M FRIEDMAN, S AKOJEE, K DEVINE, Z MOICHELA & S

GREYBE

1997. *Teachers transform history*. Sandton: Heinemann.

KRUIZINGA J C

1996. Die begrip "People's History" en die betekenis en toepassing daarvan in die Suid-Afrikaanse konteks. Ongepubl MA-verhandeling. Bloemfontein: Universiteit van die Oranje-Vrystaat.

de Wet/Skoolgeskiedenis-handboeke

- LAMBRECHTS H A, G J J SMIT & M C E VAN SCHOOR
1971. *Nuwe geskiedenis vir standerd 5*. Kaapstad: Nasou.
1972. *Nuwe geskiedenis vir standerd 6*. Kaapstad: Nasou.
1973a. *New history for standard 7*. Cape Town: Nasou.
- LAMBRECHTS H A, H G J LINTVELT, J J VAN HEERDEN & J H B VISAGIE
1973b. *Geskiedenis en Aardrykskunde vir standerd 6 (Praktiese kursus)*. Kaapstad: Nasou.
- LAMBRECHTS H A, J J BESTER, J J BUYS, J FOURIE & A C SWANEPOEL
1984. *Geskiedenis 5. Nuwe sillabus*
1985. Goodwood: Nasou.
- LAMBRECHTS H A, J J BESTER, J FOURIE & A C SWANEPOEL
1985a. *Geskiedenis 6*. Kaapstad: Nasou.
1985b. *Geskiedenis 7*. Kaapstad: Nasou.
- LAMBRECHTS H A, I T BENNISON, J J BESTER, J FOURIE & M H TRÜMPELMANN
1985c. *Geskiedenis 8*. Kaapstad: Nasou.
- LAMBRECHTS H A, I T BENNISON, J J BESTER, J FOURIE, M H TRÜMPELMANN & J S LABUSCHAGNE
1986a. *Geskiedenis 10*. Kaapstad: Nasou.
1986b. *Geskiedenis 9*. Kaapstad: Nasou.
- LINDEQUE B G
1944. *Geskiedenis. Standaard VI. Transvaalse leerplan*. Johannesburg: Voortrekkerpers.
1954. *Suid-Afrikaanse en Algemene Geskiedenis vir Kaapse en Transvaalse Middelbare skole. Deel I*. Kaapstad: Juta.
- LOUW J M
1998. A historic-philosophical analysis of the ideological substructure of people's education with regard to the new South African education dispensation. Unpubl MEd script. Bloemfontein: University of the Orange Free State.
- MALAN S F, M S APPELGRYN, B M THERON
1991. *New history to the point. Std. 10*. Johannesburg: Educum.
1993. *New history to the point. Std. 9*. Johannesburg: Educum.
- MAPHALALA J S H
1998. The challenges and problems of African history teaching with special reference to South Africa. South African Historical Association 1998: 1-12.
- MATHEWS J
1992. The past is a foreign land: history methodology for a 'new' South Africa. Historical Association of South Africa 1992: 81-91.
- MAZEL A D & P M STEWART
1989. Perpetual poisoning of the mind: a consideration of the treatment of the San hunter-gatherers

Acta Academica 2001: 33(1)

and the origins of South Africa's black population in South African school history textbooks since 1972 for Standards eight, nine and ten and 1974 for Standards five, six and seven. *Yesterday and Today* 18: 10-13.

MEER I C

1999. We must re-write our history, but with care. *The Daily News* 22 July 1999: 12.

MOHAMED B C

1991. Alternative history as a response to multiculturalism in history teaching. *Yesterday and Today* 21: 24-27.

MOLL J C, J H VAN ASWEGEN, J A BENYON, T R H DAVENPORTT & H B GILIOME

1987. *Tussengroepverhoudinge soos weerspieël in die Suid-Afrikaanse historiografie*. Pretoria: RGN.

MULHOLLAND R B

1991. The evolution of history teaching in South Africa. Unpubl MEd dissertation. Johannesburg: University of the Witwatersrand.

NECC

1987. *What is history?* Johannesburg: Skotaville.

OOSTHUIZEN C, C J JOUBERT, J J BRITZ, A L PRETORIUS & G L HIGGS

1991. *New history to the point*. Std. 8. Johannesburg: Educum.

OOSTHUIZEN C, A L PRETORIUS & G L HIGGS

1993. *New history to the point*. Std. 6. Johannesburg: Educum.

PEACOCK R, F J C CRONJÉ, S J LOOTS & J M VIVIERS

1966a. *History. Think and learn series. Standard 3*. Cape Town: Nasou.

1966b. *Geskiedenis. Dink- en leerboekies. Standerd 4*. Kaapstad: Nasou.

1967. *History. Think and learn series. Standard 5*. Cape Town: Nasou.

RADEMEYER J I, J H BARNARDO, J C KLOPPERS, J J VAN TONDER & P G VAN WYK

1968. *Baanbrekers van Suid-Afrika. Geskiedenis st. 3*. Johannesburg: Afrikaanse Pers-boekhandel.

RETIEF A W, D A KOTZÉ & A E STRYDOM

1967. *Geography and history. Standard 6*. Cape Town: Nasou.

SCHOEMAN J L, H A LAMBRECHTS & E STANDER

1959a. *Sosiale Studie (Geskiedenis en Aardrykskunde) volgens die samegestelde kursus. Standerd VIII*. Kaapstad: Juta.

1959b. *Sosiale Studie (Geskiedenis en Aardrykskunde) volgens die samegestelde kursus. Standerd VI en VII*. Kaapstad: Juta.

SKINNER W

1923. *Juta se geskiedenis en burgerpligte, st. VII en VIII*. Uitenhage: Juta.

de Wet/Skoolgeskiedenis-handboeke

- SLATER J
1995. *Teaching history in the new Europe*. London: Cassell.
- SMIT G J J, A B DU TOIT, H C DU TOIT & A J BÖESEKEN
1953. *Die mens en sy wêreld (deel II). Geskiedenis en aardrykskunde vir st. VII*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- SMIT G J J, J J G GROBBELAAR & J P VENTER
1967. *Avonture in die geskiedenis. Standaard 5*. Kaapstad: Nasou.
- SMITH A B
1983. The Hotnot syndrome: myth-making in South African school textbooks. *Social Dynamics* 9(2): 39-49.
- SMITH K
1988. *The changing past. Trends in South African historical writing*. Johannesburg: Southern Book Publishers.
- SOUTH AFRICAN HISTORICAL ASSOCIATION
1998. *History — its problems and its challenges with the advent of the new millennium*. Sovenga: University of the North.
- SPIES J F & W J COETZEE
1968a. *Nuwe geskiedenis vir die O.V.S. Standaard 4*. Kaapstad: Nasou.
1968b. *Nuwe geskiedenis vir die O.V.S. Standaard 3*. Kaapstad: Nasou.
1968c. *Nuwe geskiedenis vir die O.V.S. Standaard 5*. Kaapstad: Nasou.
- SPIES J F, Z H M RETIEF & R P CONRADIE
1965a. *Ons land en sy buurstate. Aardrykskunde-Geskiedenis. Standaard 5*. Kaapstad: Nasou.
1965b. *Die bakermat in die Suid. Aardrykskunde-Geskiedenis. Standaard 4*. Kaapstad: Nasou.
- STALS E L P
1974. *Die verbouding tussen blank en nie-blank in die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing*. Johannesburg: Randse Afrikaanse Universiteit.
- TRÜMPPELMANN M H
1988. *Enkele gedagtes oor die vakdidaktiek as wetenskap en die onderrig van geskiedenis*. Publikasiereeks van die RAU. Aucklandpark: Randse Afrikaanse Universiteit.
- VAN DER MERWE M
1995. Nuwe geskiedenisleerplanne fokus op gemeenskaplike sake. *Beeld* 26 Januarie 1995: 2.
- VAN EEDEN E S
1997. Historiographical and methodological trends in the teaching and curriculum development process of history in a changing South Africa. *Historia* 42(2): 98-110.
- VAN JAARVELD F A
1969. *New illustrated history. Standard VI*. Johannesburg: Voortrekkerpers.
1970a. *New illustrated history for the Senior Certificate. Std. IX and X. Volume I. South African History*. Johannesburg: Voortrekkerpers.

Acta Academica 2001: 33(1)

- 1970b. *New illustrated history. Standard VII.* Johannesburg: Voortrekkerpers.
1971. *Nuwe geïllustreerde geskiedenis. Standaard VIII.* Johannesburg: Voortrekkerpers.
1984. *Omstrede Suid-Afrikaanse verlede.* Johannesburg: Lex Partria.
1990. Skoolgeskiedenis in die nuwe Suid-Afrika. *Gister en Vandag* 20: 1-2.
- 1992a. Historiese bewussyn en die identiteitsvraagstuk in die geskiedenisonderrig van 'n toekomstige Suid-Afrika. *Gister en Vandag* 24: 11-20
- 1992b. *Afrikanergeskiedskrywing: verlede, hede en toekoms.* Johannesburg: Perskor.
1994. Weer eens 'n skoongeveegde lei? — Afrekening met en nuwe singewing aan die Suid-Afrikaanse geskiedenis. *Historia* 39(1): 92-101.
- VAN JAARVELD F A & T VAN WIJK
1970. *New illustrated history for the Senior Certificate. Stds IX and X. Volume II. General History.* Johannesburg: Voortrekkerpers.
- VAN NIEKERK A P, F STANDER & H G LINTVELD
1975. *Our living past. History for standard seven.* Cape Town: Maskew Miller.
- VAN RENSBURG A P J, E M SAKS & F S G OOSTHUIZEN
1992a. *Active history. Std. 6.* Pretoria: De Jager-HAUM.
1992b. *Active history. Std. 5.* Pretoria: De Jager-HAUM.
- VAN SCHOOR M C E, J J OBERHOLSTER, A F G COETSEE & K J PIENAAR
1970. *Senior geskiedenis vir Suid-Afrikaanse skole.* 2de druk. Kaapstad: Nasou.
- VAN SCHOOR M C E, A F G COETSEE, H A LAMBRECHTS, J J OBERHOLSTER & K J PIENAAR
1975. *Senior history for South African schools. Standard 9.* Cape Town: Nasou.
- VAN SCHOOR M C E & J J OBERHOLSTER
1961. *Geskiedenis vir die O.V.S.-skooleindsertifikaat.* Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- VAN SCHOOR M C E & A P J VAN RENSBURG
1968a. *Geskiedenis vir st. 8. O.V.S.-leerplan.* Kaapstad: Nasou.
1968b. *Geskiedenis vir st. 6. O.V.S.-leerplan.* Kaapstad: Nasou.
1969. *Geskiedenis vir st. 7. O.V.S.-leerplan.* Kaapstad: Nasou.
- VAN ZYL M C, S F MALAN & M S APPELGRYN
1989. *Objective history for all. Standard 7.* Johannesburg: Perskor.

de Wet/Skoolgeskiedenis-handboeke

VENTER J P

1972. *Avontuurverhale vir standerd*
3. Kaapstad: Nasou.

VENTER J P, G J J SMIT & J J G
GROBBELAAR

1967. *Avonture in die geskiedenis.*
Standerd 4. Kaapstad: Nasou.

VISSER W

1999. Geskiedenis as vak se
toekoms lyk maar bra onseker. *Die*
Volksblad 6 Augustus 1999: 9.

WEIDEMAN A J, P I GEYER & D C
UYS

1947. *Geskiedenis vir die Junior*
Sertifikaat. Bloemfontein, Kaapstad
& Port Elizabeth: Nasionale Pers.

WESSELS A

1995. Geskiedenis op skool in die
branding: enkele historiese per-
spektiewe. *Gister en Vandag* 29: 51-6.